

Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe “Öteki”

Fatıma Aydın¹

Emine Yılmaz Atık²

Özet

Bu çalışmanın amacı geçmişten günümüze Türk kültüründe öteki kavramına nasıl bakıldığını ortaya koymaktır. Türk toplumunun geçmişte ötekini nasıl tanımladığını anlamak için edebî eserlerde nasıl ele alındığı irdelenmiştir. İslamiyet öncesi Türk edebiyatında öteki, saldırgan, yabancı bir düşmanı ifade etmektedir. İslamiyet sonrası Türk edebiyatında bu düşmanın sıfatlarına kâfir kelimesi de eklenmiştir. Kurtuluş savaşını konu alan eserlerde ötekini ifade eden kelimelerin başında Batılı gelmektedir. Zamanla Türk edebiyatında öteki, ırk, etnik köken, din ve ideoloji ile bizden olmayanı tanımlamıştır. Fakat 1990 ve sonrasında yazılan eserlerde ötekine bakış açısı yumuşamıştır. Öteki, savaşılmaması gereken düşmandan bilinmeyen ve merak edilene dönüşmüştür. Günümüzde kültürümüzde ötekine bakış açısını anlamak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Analizleri MAXQDA programıyla yapılan araştırmanın sonuçları ise öteki kavramına bakış açısının zamanla değiştiğini, kavramın geçmişe göre daha kapsayıcı ve anlayışlı bir bakış açısını yansıttığını göstermektedir. Katılımcılar, biz olmanın öneminden bahsederken sağladığı konfor alanından, dezavantajlı grupların olmamasından, maddi ve manevi eksiklerin giderilmesinden, geleneklerin devam ettirilmesinden, aidiyet duygusundan ve ulusal bilinçten bahsetmişlerdir. Öteki kavramı geçmişte ben olmayan, biz grubuna dahil olmayan tehlikeli, saldırgan, korkulan düşmanı ifade ederken katılımcıların zamanla edindiği yaş, tecrübe ve eğitimle ötekine bakışı değişmiştir. Ötekinin varlığı bireyin kimliğini oluşturmaya katkı sağlamaktadır. Öteki, korkulan düşmandan hayata renk ve anlam katan, bize benzemeyene dönüşmüştür.

1 Öğr.Gör.Dr.- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, faydin@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6245-4492.

2 Öğr.Gör.Dr.-Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, emineyilmaz@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0335-9858

1.GİRİŞ

Kimliğin inşası, sosyal bilimlerin ortak inceledikleri konulardan biridir. Kimlik, birçok farklı ögeden oluştuğu için kimliğin incelenmesi farklı bilim dallarının bir arada çalışmasına olanak sağlamaktadır. Psikolojiden sosyolojiye, edebiyattan yönetim bilimlerine kimlik ve tanımlanışı araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Kimlik, bireyin kendini tanımlarken sıraladığı değerlerden oluşmaktadır. Toplumun veya bireyin oluşturduğu değerler, kimliği şekillendirir. Maalouf, kimlik konusunda yatay ve dikey mirastan söz eder. Dikey olanı bireye atalarından, geleneklerinden, ait olduğu dinî cemaatten gelirken; yatay olanı yaşadığı çağdan, çağdaşlarından gelen değerler biçimindedir. Yatay ve dikey mirasların özümsemişiyle bireyin kimlik inşası başlar. Birey, kendi kimliğini grupla özdeşleşerek hazırlar. Bir topluluğa ait olmak, bireyin kendi kimliği hakkında bilgi edinmesini sağlar. O halde her bireyin kimliği, onun grubunda yarattığı saygınlığa ve bu grubun diğer gruplar karşısındaki konumuna bağlıdır. Ait olunan grup ile “ötekiler” arasında görülen kuvvetli farklılaşma, kendi olumlu kimliğini dayatmaya yol açar. Bir gruba ait olmak kişide güvenlik ve gurur duygusu yaratır. Ait olduğu grubun diğer gruplar karşısında üstünlüğünün açıklanması, bireylerin kişisel rekabetten “*kolektif düşmanlığa*” geçmelerine yol açar (Maaluf, 2005). Ben kimliği, bir toplum içinde var olmaktadır. Sonuçta bireyin kimliği tamamen toplumdan bağımsız ve tamamen kendine has değerlerden oluşamaz. Birey bir toplumun değer yargıları içine doğar. Böylece ben kimlikleri bir araya gelerek biz kimliğini oluşturur. Biz kimliği de ulusal kimliği ortaya çıkarır. Bir ulusun kimliğini anlayabilmek için bu kimlik içerisine hangi değerler dahildir bunu anlamak gerekir.

Kimliğin sınırları ise kendinden olmayanı nasıl tarif ettiğine bağlıdır. Bireyin kendi kimliğinin hatlarını belirlemesi, kendinden olmayanın yani ötekinin tanımlanması iledir. Çünkü insanın kendine dair yaptığı tanımlar, diğerleriyle olan ilişkilerine bağlıdır. Julia Kristeva’ya göre öteki “*bizim kimliğimizin gizlenmiş yüzüdür*” (Kınacı, 2013:79). Bu durumda kişinin “ben” tanımlaması onun “öteki”yi nasıl tanımladığı ile ilgilidir. Kimlik, ötekine karşı oluşturulan olumlu ve olumsuz tüm tepkileri içerir (Hogg & Graham, 2007).

Öteki, bizden olmadığı için bilmediğimiz, korktuğumuz, düşmanlık beslediğimiz veya dışladığımızdır. Çünkü Yeğenoğlu’na göre o, “*öznenin sahip olduğu özelliklerden yoksundur ama aynı zamanda da radikal farkından dolayı öznenin istikrarlı dünyasına bir tehdit de oluşturmaktadır*” (Yeğenoğlu 2003). Fakat öteki tanımı sabit ve değişmez bir tanım mıdır? Birey, yaşamı

boyunca edindiği tecrübeler ile kendi kimliğini ve buna bağlı olarak ötekini tanımlayan cümlelerini değiştirir. Fakat bireyler ve uluslar, zaman içinde değişirler. Bu durumda Türk toplumundaki “öteki” kavramı değişmiş olabilir. Bu çalışmada iki farklı bilim dalının bakış açısıyla, farklı yöntemler kullanılarak Türk toplumunda “öteki” kavramının nasıl bir değişim geçirdiğini incelemek amaçlanmıştır. Çalışma için iki farklı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Türk toplumunun geçmişte ötekini nasıl tanımladığını anlamak için edebî eserlerde nasıl ele alındığını incelenerek bu eserlerden örnekler verilmiştir. Günümüzde nasıl ele alındığını anlamak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı iki farklı bakış açısı ve iki farklı yöntemi bir araya getirerek toplumumuzda “öteki” tanımlamasının geçirdiği değişime ışık tutmaktır.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1.Türk Edebiyatında “Öteki”

Edebiyat, estetik bir zevkin ötesinde yaşadığı çağın duygu ve düşüncelerini sonraki nesillere taşıyan bir araçtır. Edebî eserler; geçmişi anlamak, bugüne yön verebilmek ve geleceğe bugünden miras bırakabilmek isteyenler için önemli bir yoldur. Edebiyat, toplumun düşüncesini ve yaşantısını kaydeden bir günlük görevi üstlenir. Edebiyat yalnız o gün toplumun ötekine bakış açısını kaydetmekle kalmaz, bu bakış açısını olumlu veya olumsuz anlamda etkiler. Edebî eserler, okur ile bir etkileşime geçer. Onun kendine, topluma ve ötekine bakış açısını irdeler, örneklendirir. Bu nedenle, edebî eserlerimiz Türk toplumunun geçmişte ve bugün öteki hakkındaki düşünceleri konusunda birçok bilgi barındırır.

Bir kültürün en eski edebî eserleri; yazılı dönemden de eskiye dayanan mitler, efsaneler, destanlar ve masallardır. Bu eserler bir toplumun kolektif bilinç dışının birer yansımasıdır. Bu açıdan Türk kültüründe ötekinin izlerini ilk olarak bu eserlerde aramak gerekir. Bu metinler çoğunlukla simgesel metinlerdir. Öteki olarak sunulan kimi zaman bir dev, kimi zaman Tepegöz, kimi zaman da bir ejderha olarak tasvir edilebilir. Örneğin; Dede Korkut Hikâyelerinden biri olan “*Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderha’yı Öldürme Boyu*”nda öteki bir ejderha olarak ifade edilmektedir. Ejderha, saldırgan ve ateş püskürten devasa bir yılan olarak tasvir edilmiştir. Burada kahramanın ben bilinci ile öteki arasındaki çatışma görülmektedir (Özher Koç, 2022). Sözlü edebiyat döneminde öteki; kötü, saldırgan ve vahşidir.

Türk edebiyatının ve tarihinin temel eserlerinden olan Orhun Yazıtları, Türk kültüründe öteki tanımı hakkında önemli bilgiler içerir. Bu yazıtlarda özellikle kalabalık Çin nüfusu içerisinde Türk kimliğinin kaybolması korkusu

hakimdir. Bu durumda Orhun kitabelerinde ben tanımı Türk milleti olarak milli unsurlara dayatılır. Öteki ise Çinlilerdir. Çin, Türk kimliğini yok edebilecek emperyalist bir düşmandır. Yazıtlara göre ötekinin fark edilmesi uyanık kalmayı sağlar, toplumu bir arada tutar ve milli bilinci canlandırır. Eğer ötekinin “*tatlı diline*” ve “*yumuşak ipeğine*” kanılırsa Türk halkı yok olacaktır. Yazıtlarda bahsedilen öteki kavramı bireysel değil toplumsaldır. Öteki mefhumu düşmanı ifade etmektedir (Atay, 2022). Orhun kitabelerinde öteki, Çinli, manipülatör, emperyalist bir düşmandır. Ötekinin tanımlanmasında korku ve öfke duyguları baskındır.

İslamiyet’e geçiş ile birlikte Türk kültür ve edebiyatında büyük değişimler yaşanmıştır. Arap alfabesiyle eserler verilmiş, Arap ve Fars edebiyatından birçok eser çevrilmeye başlanmıştır. Tercüme ve şerh çalışmalarının ile sanatçılar hem yeni içeriklerle hem de yeni biçimlerle karşılaşmışlardır. Geçiş dönemi eserlerine baktığımızda dönemin Türk kültüründe ötekinin nasıl tanımlandığına dair izler bulabiliriz. Bu dönemin önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig* on birinci yüzyılda Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınmıştır. Ahmet Bican Erçilasun, *Kutadgu Bilig*’in anlamını “*mutlu olma bilgisi*” vermektedir. Eserin adının terim anlamı ise “*siyaset bilgisidir*”. Alegorik bir mesnevi şeklinde kaleme alınmış eser; birey, toplum, iktidar, saray teşkilatı ve devlet gibi birçok konuda değerli bilgiler içerir (Erçilasun, 2015). *Kutadgu Bilig*, ideal insanı tasvir ederken onun karşısında bulunan ötekiyi düşman olarak verir. Eserde düşman daha çok din üzerinden tanımlanır. Düşman, dine ve Allah’a düşmandır, kafir veya münafıktır. Fakat düşman/öteki aslında ikiliği (düaliteyi) sağlamak için gereklidir. Onun kötülüğü, korkaklığı ve hainliği benin/bizin iyiliğini vurgulamak içindir. Düşman; hakanın namı, şanı dünyaya yayılması ve hakanın cesur, kahraman, atılgan olduğunu ispatlaması için boyun eğdirilmesi gerektirir. Esere göre bu öteki; bilgisizdir, cahildir. Bu nedenle âlimleri sevmez, bilgiye ve bilgiliye düşmandır. Bilgisiz kişi açıkça düşman olmasa da dostluğu bile düşmanlıktır. Fakat dikkat etmek gerekir. Çünkü öteki, hep tetiktedir. Fakat öteki korkaktır. Öteki hep kötülüğe sevk eder, bu nedenle ondan uzak durmak gerekir. Ne kadar anlaşma yapılsa da sözünde durmaz. Bu düşman bazen yakınınız da olabilir, bir dost veya akraba da ötekini temsil edebilir. O cimridir, dedikoducudur, fitnecidir, dünya malına düşkündür, iyiliğe kötülükle cevap verendir (Arat, 1959). Düşman veya öteki kim olursa olsun *Kutadgu Bilig*’e göre ondan korkmamak her daim tetikte ve mücadeleye hazır olmak gerekir (Balcı, 2020).

İslamiyet’in kabulü ile tasavvuf Türk kültüründe kendine büyük bir yer bulmuştur. İnsanın kalbini ve nefsini eğitmeyi amaçlayan tasavvuf kültüründe amaç bireyin beşerden insan-ı kâmil mertebesine erişmesidir. Bu nedenle

tasavvufi eğitimler insan merkezlidir. Yaratılmış hiçbir varlığın sebepsiz olmadığını vurgulayan tasavvuf, tüm yaratılmışlara hoşgörü ile yaklaşmayı savunmaktadır. Bu düşünce tarzı ile mutasavvıflar, Müslüman olmayanlara karşı yumuşak bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Buna karşın mutasavvıf şairler, özellikle riyakâr dincileri eleştirmişlerdir. Mutasavvıf şair kendini sufi, Allah aşkına adanmış bir Abdal derviş olarak tanımlarken “öteki”ni şeriat ile toplumu tehdit eden, korku saçan kadı, riyakâr zahit tipi olarak verir. Yunus Emre, eline tesbih alıp toplum içinde dindar görünenleri şöyle eleştirir:

“Sûfiyem halk içinde tesbîh elimden gitmez

Dilüm ma’rifet söyler gönlüm hiç kabûl itmez” Yunus Emre (G.117/1, Tatçı 2005)

(Sufiyim [dindarım] halk arasında elimde daima tesbih vardır. Dilim marifetten bahseder, (ama) gönlüm bunu hiç kabul etmez.)

Türk edebiyatının şaheserlerinden biri olan Evliya Çelebi’nin Seyahatname adlı eserinde ötekinin izlerine rastlanmaktadır. Seyahatname folklordan tıp tarihine birçok konuda bilgi barındıran on ciltlik devasa bir eserdir. Fakat bu eser tarafsızlık iddiasında bulunan akademik bir eser değildir. Evliya Çelebi; eserinde inançlara, mizaha, dönemin dedikodularına ve hatta önyargılarına yer vermektedir. Seyahatname’de yabancılardan bahsedilirken “kefere”, “kızılbaş” “yezidi” veya “çirkin suratlı” zenciler gibi ifadelerle yer verilmiştir. Evliya Çelebi karşılaştığı bazı toplumları anlatırken olumsuz kelimeler kullanarak onları ötekileştirmektedir. Gayrimüslimleri kefare/kâfir, Alevî-şia toplulukları Kızılbaş, Çingeneleri hırsız, Kürtleri kaba, Yahudileri dar görüşlüdür. Türk kelimesi eserde birçok yerde Osmanlı anlamında kullanılsa da etrâk (Türkler) konusunda da sözünü çekmez. Türkleri inatçı olarak betimler (Çapar, 2019).

Farklı etnik kökenlerin ötekileştirilmesi Divan şairleri arasında da yaygındır. Bu durumda öteki benim milletimden olmayandır. Nef’î, Gürcü Mehmed Paşa aleyhinde yazdığı hicviyesinde Paşa’yı Hristiyanlığa mensup biri gibi göstermiş ve onu Müslümanlar tarafından adeta kâfirlik işareti olarak görülen domuz çobanlığıyla itham etmiştir. Şair, hicvinin şiddetiyle Paşa’yı hem Gürcü hem Türk hem Ermeni hem de Çingene olarak ötekileştirir:

“Vezir-i mülk-i İslam olmağa lâayk mıdır andan

Tonuz çobanı Gürci Ermenisi Türkî Çingânî” Nefi (Akkuş, 1998).

Milletlerin ötekileştirilmesi özellikle *Gazavatname*’lerde çok belirgindir. Çünkü bu eserlerde bahsedilen milletler, devletin savaştığı düşmanlardır. Bu eserlerde savaşılan milletler şeytana, yılan, çakal gibi vahşi hayvanlara

benzetilerek özellikle din açısından ötekileştirilerek küffar/kafir olarak nitelendirilir (bkn. Koncu, 2021). Şairlere göre bir öteki olarak kâfir, bozguncudur. Biz ve öteki kurgusunda; biz nasıl ahenkli, dirlik halinde yaşayan insanlar topluluğu ise, ötekinin en önemli özelliği düzenin işleyişini bozma, istikrarsızlık getirme tehlikesidir (Özçalık, 2008). Savaşığı veya birlikte yaşadığı milletlere yapılan ötekileştirme Türk diline de yansımıştır. Çingene, Rum, Ermeni gibi millet isimleri hakaret olarak kullanılmıştır. Özellikle bu milletler arasında Çingeneler öteki olarak tanımlanmaktadır. Çingeneliği ötekileştiren bir diğer örnek de eskiden İstanbul’da ata binme yasağının sadece Çingenelere uygulanması üzerinedir: “*Tanzimat’tan ervelki eski İstanbul hayatının türlü kayd ve yasaklarından biri de Çingenelerin, Büyükkşehirde ata binmesinin ve atla dolaşmasının menedilmiş olmasıdır.*” (Koçu,1960).

Klasik Türk edebiyatının merkezi aşktır. Bu aşk ister ilahî ister beşerî olsun her zaman şiirin temel konusudur. Şair kendini âşık olarak tanımlar. Bu aşkın üç temel aktörü âşık, sevgili ve rakiptir. Âşık, şairin şiirde oluşturduğu kimliktir. Sevgili mükemmel güzelliğe sahip fakat kalpsizdir. Kendisine yalvarılmasını isteyen hemen darılabilen cömert, iyi ve nazlıdır. O hem âşığın sevgilisini hem sultanı hem de ilahî anlamda Allah’ı temsil eder. Rakip ise şairin rakibi ve düşmanı olan ötekidir. Âşığın bakış açısıyla sevgilinin etrafında olan ve onu elde etmeye çalışan herkes rakiptir. Bu nedenle rakip olumsuz sıfatlarla anılır. Rakip, öteki olarak, şairinin tüm öfkesinin hedefindedir. Rakip, ağyâr, hasım (düşman), yabancı (bîgâne), yaban, zâhid, eğri, yavuz (zulmedici), iftiracı, ara bozucu (nemmâm), ispiyoncu (gammâz), düşman (adû), dev (dîv), ifrit, belâ, karga (zâğ), baykuş (bûm), tilki, akrep, köpek (it, seg, kelb), domuz (hinzâr), zâlim, münâfık, kâfir, şeytân, iblîs gibi sıfatlarla anılır.

“*Beni andan ırak kılmak dileyen*

Sığındum ana ki şeytân-ı racîmdür” Kadı Burhânettin (Demirbağ, 2011)

Osmanlı’nın son döneminde Batılılaşma fikri hızla yaygınlaşmıştır. Bu dönemde yazar ve şairler kimliklerini din ve millet mefhumlarıyla güçlendirmiş, bu mefhumlar açısından ötekini tanımlamışlardır. Osmanlı olmak ile Müslüman olmak tek bir kimlik olarak ele alınmış, Batı medeniyetleri gayrimüslim öteki olarak tarif edilmiştir. Bu dönemde Batılı ötekilere Avrupa’nın yanında Amerika da katılır. Bu dönem eserlerinin temel problemlerinin biri Doğu-Batı çatışmasıdır. II. Meşrutiyet döneminin önemli yazarlarından Halide Edip’in eserlerinde de Doğu-Batı çatışmasına sıklıkla yer verilir. Halide Edip Adivar’ın *Seviye Talip* isimli romanında söz konusu mesele ilk olarak kitabın başkahramanlarından Fahir ve eşi Macide

arasında yansıtılır: “*Bak sana söyleyeyim Fabir! Ben Türk kızyım. Senin gibi İngiltere’de bulunmadım. Frenk karıları gibi öyle açık saçık yabancı erkeklerin yanına çıkamam. (...) O isterse çıksın. Kim bilir nasıl şıllık şey! Yeni hürriyet kadınlarından olacak... Ben Türk kızyım, Müslüman kızyım; öyle şeylere gelemem...*” (Adıvar, 2020).

Öteki tariflerinin bir başka ilginç unsuru cinsellikle ilgilidir. Cinsellik özellikle sapkın ilişkiler öteki olarak tanımlanan gruplara has gibidir. Foucault, “*cinsellik iktidar ilişkilerinde en izi sürülemeyecek olan unsur değil, kendisine en büyük araçsallık bağışlanmış olanıdır*” der (Foucault, 2006). Bu açıdan cinsellik kişinin kendi kimlik inşası için gerekli olduğu gibi ötekini tanımlamakta da etkin bir faktördür. Klasik Türk şiirinde güzelliği ile Müslümanları dinden çıkaracağından korkulan kafir güzellere bahsedilmiştir:

“*Büt-perest itmek murâd eyler Muhammed ümmetin*

Bir sanem gelmiş yine Ravzâ Firengistân’dan” Ravzî (Aydemir, 2007)

Beyitte Firengistan kadınlarının güzel olduğu algısı da hissedilmektedir. Türk edebiyatının ilk köy romanı kabul edilen Karabibik’te Nabizade Nazım, ötekiyi farklı kılan unsur kadın cinselliği olarak verir. Bunu gayrimüslim Eftalya’nın tasvirinde şöyle gözler önüne serer: “*Eftalya oldukça dar anlayışlı, terbiyesizce, kolay aldanabilecek, gördüğü her erkeğe hemen meylediverecek derecede; şehvete düşkün bir kadındı.*” (Nazım, 2004). Sait Faik Abasıyanık tarafından kaleme alınan Falcı Mazmazel Todori hikayesinin başkahramanı Matmazel Todori erkeklerle düşkünlüğü ile tanınır (Abasıyanık, 1965). Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın roman kahramanlarında yine bu ötekileştirmeyi görülmektedir. Çarpık ilişkiler kuran kahramanlar genellikle öteki milletlere ve dinlere aittir. Örneğin; *Kokotlar Mektebi* adlı eserinde tefecilik yapan Ermeni Aram Tefeciyan’ın çocukluğunda eşcinsel ilişkiler yaşadığı belirtilir (Gürpınar, 1968). Eşcinsel ilişkiler açısından yazar *Efsuncu Baba* romanında yine yabancı ve Gayrimüslim Agop ve Kirkor örneğini verir (Gürpınar, 1995).

Tanzimat edebiyatında ötekiyi belirleyen ana kavram Batılılaşmadır. Gayrimüslim Batılıların yanında kendi kültürüne yüz çevirip Batıya özenen alafranga züppeler bu dönemde komik ötekilerdir. Fakat Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yazılan romanlarda komik Batılı züppeler, devlet hainlerine dönüşür. Savaşla birlikte biz ve öteki ayrımı keskin hatlarla belirlenmiştir. İşgalci kuvvetlerin askerleri Kurtuluş savaşı yıllarını anlatan romanlarda ötekiyi temsil eder. Acımasız, vahşi, Türk halkını köleleştirmek isteyen bir düşman olarak işgal kuvvetleri askerleri kötüdür. Yakup Kadri, Sodom ve

Gomore adlı romanında işgal kuvvetleri askerlerini ve onlarla ilişki kuran Türkleri ötekiler olarak sınıflandırmaktadır (Bulut, 2022).

Toplumcu gerçekçiliğin etkisiyle kaleme alınan köy ve eşkıya romanlarında öteki olarak tanımlanan, halkı sömüren ağalardır. Yaşar Kemal’in İnce Memed romanında ağa, köylüyü sömürmektedir. Ona karşı gelebilmenin tek yolu, eşkıya olmaktır. Emegın, paranın, insan sağlığının ve cinselliğın sömürüldüğü ağalık düzenine karşı çıkan ve eşkıya olan İnce Memed sosyal kahramana dönüşür (Altıkulaç Demirdağ, 2016). Bu dönemde sahte dinciler (şeyhler, hocalar, üfürükçüler vb.), ağalar ve bu düzene destek veren rüşvetçi devlet memurları ötekinin örnekleridir.

Fakat, 1970li yıllara gelindiğinde Türk edebiyatında İslam’ın ve Müslüman kesimin temsilinde bir değişim yaşanır. Türk toplumunun muhafazakâr kesimini temsil eden eserler verilmeye başlanınca üfürükçi, sahte, sapık ve para düşkünü Müslüman tipi, bilinçli, mücadeleci ve bilgili genç tipine dönüşür. Şule Yüksel Şenler’in kaleme aldığı ve daha sonra dizi senaryosu haline de gelen *Huzur Sokağı* adlı eserinde öteki; her zaman kahramanı İslam’ın gereklerini yapmaktan alıkoymaya çalışır (Şenler, 2006). Bu dönemde kaleme alınan eserlerde öteki; Batılılaşmış, Hristiyan veya ateist olmuş, içki ve şehvete düşmüş, kibirli bir tiptir (Satar, 2015). 80’li yıllarda siyasî gerginliğin artması ile sol görüşlü yazarların romanlarında sağ görüşlü kişiler milliyetçi, faşist olmakla; sağ görüşlü yazarların romanlarında sol görüşlü kişiler dinsiz, komünist olmakla ötekileştirilir. 90’lı yıllardan günümüze roman konuları ve bakış açıları zenginleşmiştir. Romanların konusuna ve yazarın bakış açısına göre Doğulular, Batılılaşmış olanlar, ekonomik sınıflar (zenginler, fakirler), cinsel, etnik, dinsel farklılıklar ötekileştirilmiştir. Post-modern edebiyatta öteki; kahramanla arasında mesafe bulunan, ona benzemeyendir. Kahraman ötekiyle savaştan çok onu merak eder. Edebî metin benin ve bizin tanımlandığı yer olduğu gibi ötekinin de keşfedildiği bir ortama dönüşür. Orhan Pamuk bunu şöyle ifade etmektedir: “*Bu, Hüsnü ve Şirin’in aşk için çıktıkları yolculuğa benzer. Bizi tamamlayacak ötekini ararız. Daha derindeki, daha arkadaki, daha merkezdeki şeye yolculuk. Uzaklarda bir yerlerde, bir gerçek vardır; biri söylemiştir bunu bize, bir yerden duymuşuzdur; onu aramak için yola çıkarız. Edebiyat dediğimiz şey bu yolculuğun hikâyesidir*” (Pamuk, 1999: 121).

Sonuç olarak, Türk edebiyatında öteki tanımı zaman içinde değişmiştir. İlk edebî metinlere baktığımızda ötekinin tanımlanmasında ortak birkaç nokta dikkat çekmektedir. İlk olarak öteki bireyin ve toplumun kimlik tanımlamasına uymayandır. Bu nedenle 1990 ve öncesi birçok metinde “öteki” korkulan veya öfke duyulan bir düşman, yenilmesi gereken bir

rakiptir. Ötekinin tanımlanmasında ırk, din, etnik köken, mezhep ve siyasî düşünce farklılıkları dikkat çeker. Olumsuz özellikler ötekine atfedilmiştir. O riyakârdır, rekabetçidir, güvenilmezdir, hırsızdır, kavgacı ve yağmacıdır. Bunların dışında sapkın cinsellik de ötekinin özelliklerindendir. Fakat 1990'lı yıllardan itibaren ötekinin sınırları muğlaklaşmaktadır. Yazarın bakış açısına ve romanın konusuna göre öteki tipi çizilmektedir. Öteki artık korkulan bir düşman değil merak edilen bilinmeyendir. Edebiyat, bizden olmayanı tanımak ve anlamak için bir araca dönüşmektedir.

2.2.Günümüzde “Öteki” Kavramına Bakış

Günümüzde öteki kavramı sosyal bilimler alanında tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın açıklanmasında sosyal kategorileştirme/sosyal kimlik teorisinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kurama göre aynı kategori içerisinde bulunan bireyler grupları oluşturmaktadır. Benzer duygu, düşünce, inanişaya sahip olan grup üyeleri diğer gruplarda bulunan bireyleri farklı ya da iyi-kötü olarak nitelendirmektedirler (Tajfel ve Turner, 2004). Sosyal kategorileştirme teorisine göre toplum bu şekilde kategorize edildiğinde hayat daha kolay ve mantıklı olmaktadır (Knapp vd., 2011). Çünkü, kategoriler sayesinde bireyler ait oldukları gruba dair kimliklerini daha kolay ifade edebilmektedirler (Tajfel ve Turner, 2004).

Sosyal kimlik, bireylerin psikolojisi ile ait olduğu grubun işlevi arasında bağ kurmaya yarayan bir kavramdır (Brewer, 2001). Sosyal kimlik teorisi ise bireyin benlik kavramının sosyal ilişkiler ve sosyal gruplardan ortaya çıktığını savunmaktadır (Brewer, 2001). Teoriye göre bireylerin, sosyal kimlik aracılığı ile olumlu bir grup içi üyelik kazanarak; benlik saygılarını geliştirdikleri ve sürdürdükleri ileri sürülmektedir (George, 2004).

Toplumda görülen sosyal kategorileştirmeye bakıldığında biz ve onlar (öteki) şeklinde bir gruplaşma olduğu görülmektedir. Toplumda biz ve öteki şeklinde oluşan ayırım yalnızca bir arada ve birbirlerine karşı olduğu zaman anlamlı olmaktadır. Aynı özellikleri taşıyan aynı duyguları paylaşan, benzer bakış açısına sahip olanlar bizi oluşturur ve onlar bizden olmayanlar olarak nitelendirilirler. Kavramlar arasındaki bu zıtlık, bireylerin kendilerini konumlandırabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu ayırım sayesinde bireyin kimliğini anlamlandırması kolaylaşmaktadır (Bauman, 2014).

Buçalışma, geçmişten günümüze öteki kavramına olan düşüncelerin değişip değişmediğini anlamak için sosyal kimlik teorisine göre temellendirilmiştir. Akademisyenlerin biz ve öteki kavramları hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Böylece geçmişten günümüze öteki kavramının nasıl bir değişim geçirdiği ortaya konularak yazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

3.Yöntem

Araştırma sorusu, doğru araştırma yönteminin en önemli belirleyicisi olmaktadır (Merriam ve Tisdell, 2015). Bu kapsamda mevcut araştırma temel nitel araştırmaya (Caelli vd., 2003; Merriam, 2018) uygun olarak tasarımılanan bir incelemeyi gerekli kılmaktadır. Araştırmacının uygulama sahasını Osmaniye ili oluşturmaktadır. Üniversiteler eğitim düzeyi yüksek olan bir araştırma alanı olduğundan (Altınoluk, 2017: 38) araştırma sahası olarak Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi belirlenmiştir. Görece yeni kurulan bir üniversitenin kadrosunda bulunan akademisyenlerin farkındalığının daha fazla olabileceği düşüncesi, araştırma sahasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Araştırma sorusunun doğası gereği araştırmacının veri kaynağını Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde görev yapan akademik personel oluşturmaktadır. Akademisyenlerin belirlenmesi sürecinde Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinin web sayfasında yer alan akademik birimler listesinden yararlanılmıştır. Bu aşamada öncelikle görüşlerdeki farklılıkları ortaya koyması açısından farklı bölümlerde uzmanlıklarını tamamlayan ve görev yapan akademisyenler değerlendirilmiştir. Sosyal bilimler alanından 4 (Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü) Fen bilimleri alanından 1 (Harita Mühendisliği Bölümü) akademisyenle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Türk Kültüründe ötekine olan bakışı belirleyebilecek şekilde amaçlı olarak belirlenen (Creswell ve Creswell, 2021) görüşme süreci beş akademisyenle yapılan yüz yüze mülakatlarla tamamlanmıştır. Nitel incelemelerde en sık kullanılan veri elde etme araçlarından biri olan (Yıldırım ve Şimşek, 2005) ve bu araştırmada da kullanılan görüşmelerde, araştırma sorusunun yanıtlanmasına uygun olacak şekilde standartlaştırılmış soru formu (Yıldırım ve Şimşek, 2005) kullanılmıştır. Gerekli olan etik kurul izinleri Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu'nun 28/11/2024 tarih ve 2024/11/2 sayılı toplantısında alınmıştır.

Görüşmeler 2025 yılı Nisan ayı içinde yapılmış ve her bir görüşmenin ardından araştırmacılar tarafından deşifre edilerek MAXQDA veri analiz programına yüklenmiştir. Yapılan analizlerde tümdengelimsel bir bakış açısıyla hareket edilmiş (Cooper ve Endacott, 2007), katılımcıların biz ve öteki kavramına ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz aşamasında ayrıca, katılımcıların geçmişten bu yana öteki kavramına ilişkin görüşlerinde herhangi bir değişikliğin olup olmadığı, değişiklik olduysa bu değişikliğin sebepleri ve öteki olarak görülen kişilerin katılımcıların hayatına sundukları katkılar da kodlanmıştır. Araştırma bulgularının sunumunda katılımcıların söylediklerine yer verilmesiyle birlikte MAXQDA'nın görsel araçlarından yararlanılmıştır.

4.Bulgular

Araştırma bulgularının sunumu sırasıyla; demografik bilgiler, katılımcıların toplumda biz olmanın önemine ve öteki kavramının anlamına ilişkin açıklamaları, öteki kavramına ilişkin görüşlerinde değişiklik olmasının sebepleri, öteki olarak görülen kişilerin hayata sunduğu katkılar çerçevesinde yapılmaktadır. Bulguların sunumunda akademisyenlerin isimleri gizli tutulmaktadır. Bulgularda katılımcıların söylediklerinden yola çıkılarak paylaşılan betimsel açıklamalarda tüm kodlu alanlara yer verilebilmesi mümkün olmasa da araştırmanın bütününe yansıtacak alıntılmalara yer verilmektedir.

4.1.Demografik Bilgiler

Araştırmada görüşme yapılan kişilere ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Kişilere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Akademisyenlerin Çalışma Alanı	Akademisyenlerin Kodu	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Büyüdükleri Şehir
Fen Bilimleri	F1	41	Kadın	Doktor Öğretim Üyesi	Muğla
Sosyal Bilimler	S2	55	Erkek	Profesör Doktor	Adana
Sosyal Bilimler	S3	40	Erkek	Doktor Öğretim Üyesi	Adıyaman
Sosyal Bilimler	S4	50	Erkek	Profesör Doktor	Adana
Sosyal Bilimler	S5	40	Kadın	Öğretim Görevlisi Doktor	Osmaniye

4.2.Katılımcıların Biz Olmanın Önemine İlişkin Açıklamaları

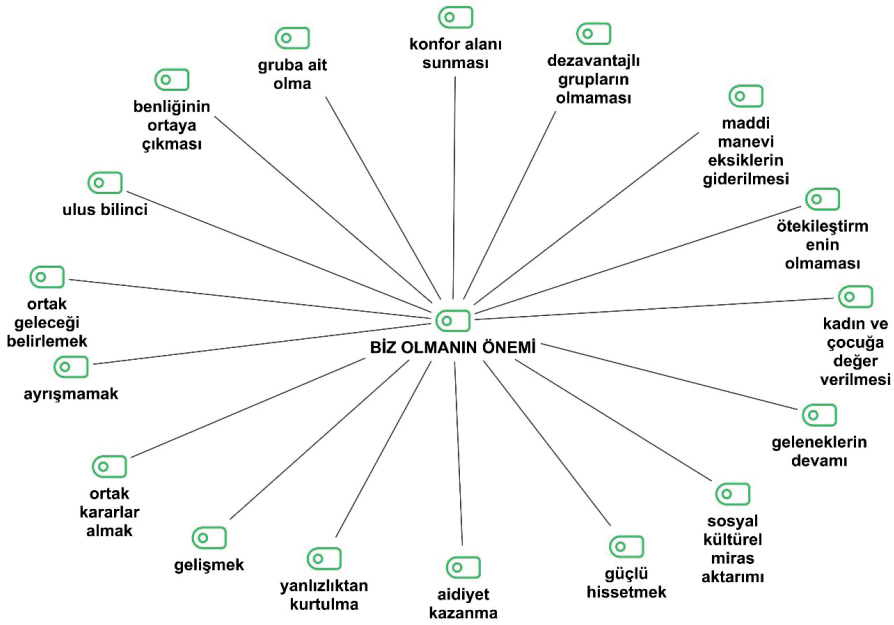
Yapılan görüşmelerde akademisyenlere biz kavramının anlamına ilişkin görüşleri sorulmuş ve kodlama yapılmıştır. Katılımcıların söyledikleri kapsamında biz kavramına ilişkin yaptıkları açıklamalarda kodlanan ilgili alanların örnekleri aşağıda aktarılmaktadır.

“Ortak geleceği belirleme açısından önemlidir diye düşünüyorum. Çünkü biz olmazsa yani ortak bir kültürel yapı çerçevesinde birleşik bir yapı bir bütünlük

olmazsa gelecekte planlanamaz. Yani toplumsal olarak planlanamaz diye düşünüyorum”. (S2, Konum 13)

“Biz olduğumuzda aslında kendimizi bir gruba dahil etmiş oluyoruz. Dolayısıyla bir gruba dahil olduğumuzda kendinizi daha güçlü hissediyorsunuz”. (S4, Konum 15)

“Biz olmak toplumda dezavantajlı grupların ortadan kaldırılması, yoksunlukları olan ve eksiklikleri olan her anlamda maddi manevi eksiklikleri olan insanların bir arada beraber omuzlanabilmesi, cinsiyet bağlamında ötekileştirmeden, kadının saygınlığının korunması, çocuğa değer verilmesi, gelenek göreneklerin kültürel miras yoluyla sağlıklı bir şekilde aktarılması...”, (S5, Konum 14)

Şekil 1. Katılımcıların Biz Olmanın Önemine İlişkin Açıklamaları

4.3. Katılımcıların Öteki Kavramının Anlamına İlişkin Açıklamaları

Yapılan görüşmelerde akademisyenlere öteki kavramının anlamına ilişkin görüşleri sorulmuş ve kodlama yapılmıştır. Kavramın tanıma ilişkin fikirler olumsuzluğu çağrıştırmakla birlikte “Bizden olmayan öteki midir?” sorusuna yanıt olarak katılımcıların çoğu “Hayır” yanıtını vermişlerdir. Bu yanıtlar ötekine olan bakış açısının olumsuz olmadığını ve her varlığın kendi içselliğinde değerli olduğunu göstermektedir. Katılımcıların öteki kavramına

ilişkin yaptıkları açıklamalarda kodlanan ilgili alanların örnekleri aşağıda aktarılmaktadır.

“Öteki doğrudan benim için toplumun ne derler ona toplumun kenarına periferi belki toplumun kenarına atılmış grupları anlıyorum ben” öteki” den. Politik olarak felsefi olarak belki edebî olarak bile ona yaşam hakkı tanınmaması gibi ya da onun temel varlığının tanınmıyor olması gibi anlıyorum” (S3)

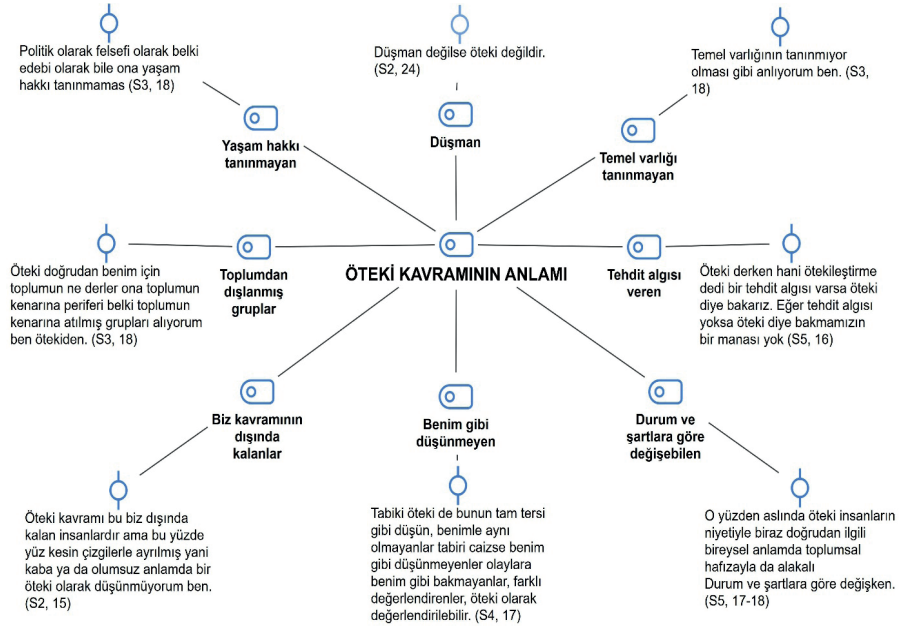
Bizden olmayan öteki midir? Bence kesinlikle değildir. (S3, Konum 20). Bütün varlıklar kendi içselliğinde değerlidir. Aslında yani bu dünyada var oldukları için değerlidirler. Bu ister bir canlı olsun ister bir cansız olsun ister bir madde olsun. Her şey bu dünyada var olduğu için zaten kendi kendince değer taşır yani. Bunun farklı bir insan olması, onun değersiz olduğu anlamına gelmez”. (S3, Konum 22)

“Benimle aynı olmayanlar tabiri caizse benim gibi düşünmeyenler olaylara benim gibi bakmayanlar, farklı değerlendirenler, öteki olarak değerlendirilebilir” (S4)

“Öteki kavramı bu biz dışında kalan insanlardır ama bu yüzde yüz kesin çizgilerle ayrılmış yani kaba ya da olumsuz anlamda bir öteki olarak düşünmüyorum ben” (S2)

“Öteki derken hani ötekileştirme dedi bir tehdit algısı varsa öteki diye bakarız. Eğer tehdit algısı yoksa öteki diye bakmamızın bir manası yok (S5)

“Bizden olmayan öteki midir? Bence değildir insandır. Toplumsa da toplumdur az önce söylediğim gibi yani bana zarar vermiyorsa insan olarak bana zarar vermiyorsa bu toplumda da öyledir. Yani aslında biz olabilmenin unsuru özgürlüğün tanımında da var yani bir insanın özgürlüğü başka bir insanın özgürlüğünü kısıtlayana kadardır. Eğer orada özgürlük kavramı kısıtlanmıyorsa bu başka ülkeler ve toplumlar için de böyledir. Dedğim gibi, yani aslında öteki yoktur ama ötekini ortaya çıkaran unsurlar tehdit durumlarıdır ya da tehdit algısının oluşmasından sonra ortaya çıkar”. (S5, Konum 21)

Şekil 2. Öteki Kavramının Anlamına İlişkin Katılımcı Açıklamaları

4.4. Katılımcıların Öteki Kavramına İlişkin Görüşlerinde Değişiklik Olmasının Sebepleri

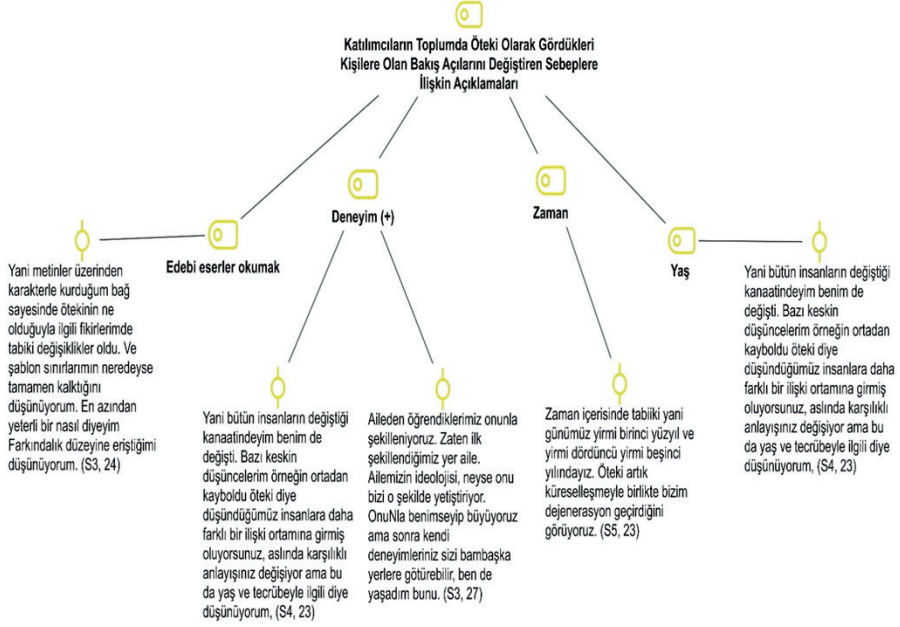
Yapılan görüşmelerde akademisyenlere toplumda öteki olan gördükleri kişilere ilişkin görüşlerinde zamanla bir değişikliğin olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların çoğu görüşlerinde değişikliğin olduğunu ifade etmişlerdir. Buradaki en önemli sebeplerin yaş, tecrübe ve eğitim olduğu görülmektedir. Katılımcıların öteki kavramına ilişkin görüşlerinde değişiklik olmasının sebepleri ile ilgili yaptıkları açıklamalarda kodlanan ilgili alanların örnekleri aşağıda aktarılmaktadır.

“Bazı keskin düşüncelerim örneğin ortadan kayboldu öteki diye düşündüğümüz insanlara daha farklı bir ilişki ortamına girmiş oluyorsunuz, aslında karşılıklı anlayışınız değişiyor ama bu da yaş ve tecrübeyle ilgili diye düşünüyorum”, (S4)

“Yani iyi edebiyat eserleri okudukça metinler üzerinden karakterler kurduğum baş sayesinde ötekinin ne olduğuyla ilgili fikirlerimde tabiki değişiklikler oldu. (S3)

“Öteki artık küreselleşmeyle birlikte dejenerasyon geçirdiğini görüyoruz. (S5)

Aileden öğrendiklerimiz onunla şekilleniyoruz. Zaten ilk şekillendiğimiz yer aile. Ailemizin ideolojisi, neyse onu bizi o şekilde yetiştiriyor. Onunla benimseyip büyüyüyoruz ama sonra kendi deneyimleriniz sizi bambaşka yerlere götürebilir (S3)

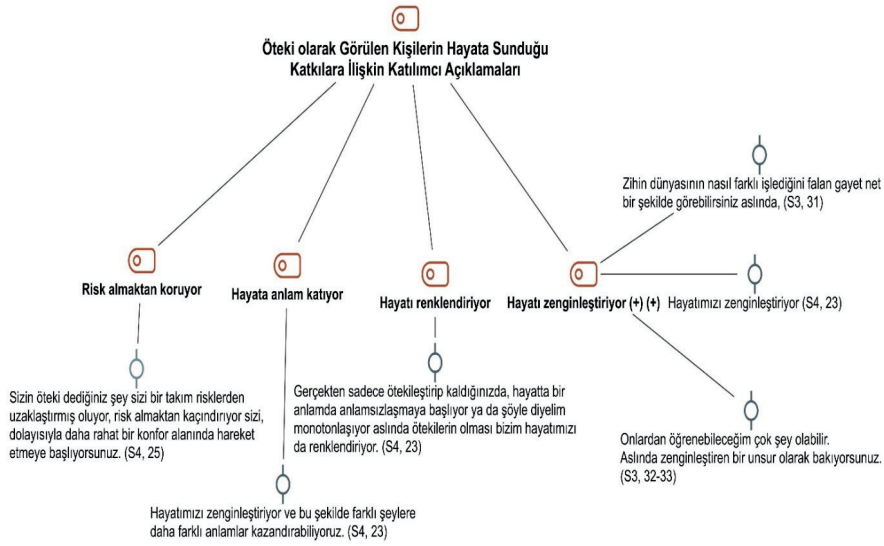
Şekil 3. Katılımcıların Toplumda Öteki Olarak Gördükleri Kişilere Karşı Bakış Açılarını Değiştiren Sebeplere İlişkin Açıklamalar

4.5.Öteki olarak Görülen Kişilerin Hayata Sunduğu Katkılar

Katılımcılara öteki şeklinde bir ayırım yapmanın hayatlarına bir katkı sunup sunmadığı sorulmuştur. Katılımcıların çoğu bu soruyu hayır olarak yanıtlamışlar ve öteki olarak görülen kişilerin hayatlarına olumlu katkılar sunduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların öteki olarak görülen kişilerin katkıları ile ilgili yaptıkları açıklamalarda kodlanan ilgili alanların örnekleri aşağıda aktarılmaktadır.

“Yoksa gerçekten sadece ötekileştirip kaldığımızda, hayatta bir anlamda anlamsızlaşmaya başlıyor ya da şöyle diyelim monotonlaşıyor aslında, ötekilerin olması bizim hayatımıza da renklendiriyor. Hayatımızı zenginleştiriyor ve bu şekilde farklı şeylere daha farklı anlamlar kazandırabiliyoruz. (S4)

“Onlardan öğrenebileceğim çok şey olabilir. Aslında zenginleştiren bir unsur (S3)

Şekil 4. Öteki olarak Görülen Kişilerin Hayata Sunduğu Katkılara İlişkin Katılımcı Açıklamaları

5.Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma geçmişte ve günümüzde öteki kavramının nasıl tanımlandığını ortaya koymayı ve öteki kavramının geçmişten günümüze nasıl bir değişim geçirdiğini belirleyebilmek için edebî eserleri yazan kişilerin ve akademisyenlerin düşüncelerini yansıtmayı amaçlamaktadır.

Edebî eserlerin değerlendirilmesi ve akademisyenler üzerinden gerçekleştirilen araştırma aracılığıyla öteki konusunda önemli bazı sonuçlar elde edilmiştir. İlk olarak vurgulanması gereken konu öteki konusunun edebî eserlerde zaman içerisinde farklı ele alınmış olduğudur. İslamiyet öncesi Türk edebiyatında öteki, düşman ve saldırgan olan yabancıdır. Türklerin İslamiyet'e geçişlerinden sonra verilen eserlerde ötekinin sıfatlarına kâfir ve münafık kelimesi de eklenmiştir. Osmanlı döneminde yazılan eserlerde ötekinin bu sıfatların yanında bazı etnik kültürleri de kapsadığını görmekteyiz. Kurtuluş Savaşını anlatan eserlerde öteki, hem yabancı düşmandır hem de bu düşmana yardım eden vatan hainleridir. 1950'lerde ortaya çıkan köy romanlarında öteki olarak tarif edilen köylüyü sömüren ağalardır. 1990 öncesinde Türk edebiyatında öteki; din, ırk, etnik köken ve ideoloji olarak karşı tarafı ifade eder. Tüm sapkınlıklar ve kötülükler, ötekinin eseridir. Fakat, modern ve post-modern edebiyatla birlikte ötekiye bakış açısı da değişmiştir. Öteki, biz grubuna dahil olmayandır fakat düşman değildir. Ötekiler, bilinmeyen ve merak edilen yaşamlardır. Ötekinin varlığı,

bizin varlığının devam etmesi için gereklidir. Edebiyat, ötekileri ve onların bakış açılarını aktaran önemli bir araçtır. Bu durumda, uzun yıllar savaşan Türk milleti, öteki olarak düşman saflarını ifade etmiştir. Orta Asya’da öteki, savaştığı Çin’dir. Anadolu’da öteki önce kendilerinin gaza yaptığı daha sonra onlar tarafından işgale uğradığı Batılı ülkelerdir. Fakat zaman içinde eğitimin artması, çok kültürlülüğün kabul görmesi, uzun süren savaşların olmaması gibi etmenler yazarları ötekiyi tanıma ve tanıtmaya itmiştir. Böylece Türk edebiyatında öteki, düşman olandan farklı olana evrilmiştir.

Şekil 2’de verilen sonuçlar ve katılımcı ifadeleri incelendiğinde öteki kavramının anlamına ilişkin görüşlerin 90 öncesi edebî metinlere kıyasla daha olumlu olduğu görülmektedir. Bu dönem edebî eserlerde öteki kavramı, *“öfke duyulan bir düşman, yenilmesi gereken bir rakip, hırsız, kavgacı ve yağmacı”* iken akademisyenlerin görüşlerine göre *“toplumun kenarına atılmış grupları”* ifade etmektedir. Ayrıca bizden olmayan öteki midir? sorusunun cevabı olarak çoğu katılımcının hayır cevabını vermesi, bizim tam karşısında ötekinin yer aldığı düalist bakış açısının değiştiğini göstermesi açısından önemlidir. Asghari ve Karimi (2021) çalışmalarında bireylerin ortak bir dünyada yaşaması nedeniyle birbirlerine bağımlı olduklarını, ötekinin acısını paylaşmayı ve empati kurabilmeyi etik bir bakış açısı ile değerlendirdiklerinde artık benlik ile öteki arasındaki farkın mutlak bir fark olarak görülmediğini ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarında, katılımcıların toplumda öteki olarak gördükleri kişilere karşı bakış açılarını değiştiren sebeplerin eğitim, yaş ve buna bağlı oluşan tecrübe olduğu vurgulanmıştır. Ailenin ideolojisi, genç yaşlarda edinilen sosyal çevrenin ötekine olan bakış açısını şekillendirdiği fakat yaş, tecrübe ve eğitim düzeyinin yükselmesi ile ötekine karşı oluşan olumsuz algının değiştiği ifade edilmiştir. Bu sonuç, geçmişten günümüze ötekine karşı bakış açısının olumsuzdan daha ılımlı kapsayıcı ve olumlu bir bakışa doğru evrildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Son olarak katılımcıların öteki olarak görülen kişilerin hayata sunduğu katkılara ilişkin ifadelerine bakıldığında, öteki olarak görülen kişilerin hayata değer kattığına vurgu yapılmıştır. 1990 sonrası Türk Edebiyatında ötekinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Yapılan bu çalışmaya göre, akademisyenlerin ötekiye olan bakış açısı modern ve post-modern Türk edebiyatında sergilenen bakış açısıyla paraleldir. Oral (2023)’de çalışmasında benzer düşünceleri ifade etmiştir. Oral (2023)’e göre ben ve öteki arasında bir ayrım yapmak kişinin kimliğini ifade etmesi bakımından önemlidir. Ben ve öteki arasındaki sınırların ortadan kalkması halinde kişi kendine benzer kimliklerle karşılaşacağı için bu durum bireyin kimliğine karşı yıkıcı

etkilere sebebiyet verebilecektir (Oral, 2023: 154). Efil (2016) ise ötekinin hayatı zenginleştiren bir aktör olduğuna vurgu yapmıştır. Ona göre kişinin kendini bulma yolculuğunda öteki önemli bir aktördür, taraflar arasındaki ilişki besleyici, geliştirici ve tamamlayıcı bir tazdadır. Birey kendini merkeze almadığında ben ve öteki arasındaki ilişki hayatı zenginleştirmekte ve gerçeklere dair daha anlamlı bir bakış açısı sunmaktadır (Efil, 2016: 64). Bu bulgular ışığında çalışmanın sonuçlarının literatürü desteklediği görülmektedir.

Bu araştırma, belirli kısıtlar çerçevesinde gerçekleştirilmiş olsa da akademisyenlerin öteki kavramına ilişkin görüşlerini görüşmeye dayalı verilere bağlı olarak göstermesi bakımından özgünlük taşımaktadır. Araştırmanın en büyük kısıtını akademisyenlerin yoğun programlarından dolayı mülakat gerçekleştirilmesi için planlanan takvime uymakta zorluk çekmeleri oluşturmaktadır. Bu kısıta bağlı olarak sınırlı sayıda akademisyen ile yapılan görüşmelerin genişletilerek daha kapsamlı bulgulara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (2020). *Seviye Talip*. İstanbul: Can Yayınları.
- Akkuş, M. (1993). *Nef'i Divanı*. Ankara: Akçağ.
- Altıkulaç Demirdağ, R. (2016). Köy romanlarında eşkıyalık ve kahraman olma arzusu. *Electronic Turkish Studies*, 11(15), 31–48.
- Altınoluk, D. (2017). Cinsiyetlendirilmiş kurum olarak akademi: Erkek akademisyenlerin “öteki” üzerinden erkeklik inşaları. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*, (8), 37–58.
- Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Asghari, M., & Karimi, B. (2021). The rise of the “other” and the fall of the “self”: From Hegel to Derrida. *The Quarterly Journal of Philosophical Investigation*, 15.
- Atay, D. (2022). Türkçenin tarihî metinlerine modern bir bakış: Tonyukuk Yazıtı’nda “öteki” algısı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1423–1443. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.1101699>
- Aydemir, Y. (2007). *Ravzâ Dîvânı*. Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Balcı, F. (2020). Türk kültüründe düşman imgesi bağlamında Kutadgu Bilig üzerine bir inceleme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(32), 1327–1336.
- Bauman, Z. (2014). *Sosyolojik düşünmek* (Y. A. Çev., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brewer, M. B. (2001). The many faces of social identity: Implications for political psychology. *Political Psychology*, 22(1), 115–125.
- Bulut, B. (2022). “Ben ve öteki” bağlamında Yakup Kadri’nin Sodom ve Gomore romanında yabancı askerler. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42(1), 237–259.
- Caelli, K., Ray, L., & Mill, J. (2003). ‘Clear as mud’: Toward greater clarity in generic qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(2), 1–13.
- Cooper, S., & Endacott, R. (2007). Generic qualitative research: A design for qualitative research in emergency care? *Emergency Medicine Journal*, 24(12), 816–819.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2021). *Araştırma tasarımı: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (E. Karadağ, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çapar, M. (2019). The “others” of Evliya Çelebi: The infidels, the sinners, the insects, and the people nonsectarian in the Book of Travels (Seyahatnâme). <https://doi.org/10.35235/uicd.561960>
- Demirbağ, Ö. (2011). *Kadı Burhânettin ve şiiri*. Ankara: Gazi Yayınları.

- George, J. M. (1990). Personality, affect and behavior in group. *Journal of Applied Psychology*, 75(2), 107–116.
- Efil, Ş. (2016). Kendini “öteki”nde fark etmek: Ben-öteki ilişkisinin felsefi uzantıları. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 51–66.
- Gürpınar, H. R. (1968). *Kokotlar Mektebi*. İstanbul.
- Gürpınar, H. R. (1995). *Efsuncu Baba*. İstanbul.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal psikoloji* (İ. Yıldız & A. Gelmez, Çev.). Ankara: Ütopya.
- Kınacı, C. (2013). Sovyet devri Kazak yazarlarından Sabit Mukanov’un Adas-kandar adlı romanında Kazak kültürel kimliği. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3, 77–87.
- Knapp, J. R., Dalziel, T., & Lewis, M. W. (2011). Governing top managers: Board control, social categorization, and their unintended influence on discretionary behaviors. *Corporate Governance: An International Review*, 19(4), 295–310.
- Koçu, R. E. (1960). Ata binme yasağı. *İstanbul Ansiklopedisi*, 3, 1189.
- Koncu, H. (2021). XVII. ve XVIII. yüzyıl gazavât-nâmelerinde savaşılan milletler ve “öteki”nin yorumu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 1751–1768. <https://doi.org/10.34083/akaded.1020504>
- Maalouf, A. (2005). *Ölümciül kimlikler* (A. Bora, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi.
- Nazım, N. (2004). *Karabibik*. İstanbul.
- Oral, S. (2023). Byung-Chul Han düşüncesinde öteki ve kaygı. *Hafıza*, 5(2), 152–162.
- Özçalık, S. (2008). Ötekileşme ve işlevleri. *İzmir: Karaburun III. Bilim Kongresi Bildirileri*, 1-7.
- Özher Koç, S. (2002). Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Boyu: Ben ve öteki açısından bir değerlendirme. *Millî Folklor*, (135), 73–82.
- Pamuk, O. (1999). *Cevdet Bey ve Oğulları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Satar, N. A. (2015). *İslami modern Türk edebiyatı’nda kadın eli: 1970-2000 yılları arasında yazılan İslami romanlarda “öteki” ve “Müslüman” kadının kadın yazar/anlatıcı tarafından kurgulanması* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Şenler, Ş. Y. (2006). *Huzur Sokağı*. İstanbul: Timaş.

- Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political psychology: Key readings* (pp. 276–293). New York, NY: Psychology Press.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.
- Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci fanteziler: Oryantalist söylemde kültürel ve cinsel fark*. İstanbul: Metis.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

